

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTI ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

3. Всеволодский-Гернгрос В.Н. Руський театр: от истоков до середины XVIII в. / В.Н. Всеволодский-Гернгрос. – М.: Изд-во АН УССР. – 1957. – 76 с.
4. Обычаи, поверья, кухня и напитки малоросиян / [сост. М.А. Маркевич]. – К.: Час, 1991. – 192 с.
5. Грицай М.С. Українська драматургія XVII–XVIII ст. / М.С. Грицай. – К.: Вища школа, 1974. – 198 с.
6. Данченко В.Б. Український вертеп. Народна творчість та етнографія, 1973. – № 1. – С. 64–67.
7. Корній Л.П. Українська шкільна драма і духовна музика XVII–першої половини XVIII ст. – К.: Інститут історії України АН, 1993. – 66 с.
8. Марковський С.В. Український вертеп: розвідки й тексти/ С.В. Марковський. – К., 1929. – Вип. 1. – 202 с.
9. Перетць В.И. Къ истории польского и русского народного театра. [изд. Отд. рус. языка и словесности Академии Наук] / В.И. Перетць. – 1905. – I. – С. 61–62.
10. Резанов В. К истории русской драмы: Экскурсе в область театра иезуитов. – Нежин, 1910. – 464 с.
11. Селиванов А. Вертеп в Купянском уезде Харьковской губернии // Киевская старина. – 1884. – № 3. – 513 с.
12. Франко І.Я. Зібрання творів: у 50-ти т. / І.Я. Франко. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 29. – С. 301.
13. Федас І. Український народний вертеп (у дослідженнях XIX–XX ст.) / І. Федас. – К.: Наук. думка, 1987. – 184 с.
14. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России, из частей коей оное наместничество составлено / А. Шафонский. – Чернигов, 1786; К., 1851. – XXII. – 698 с.
15. Izopolski E., *Dramat wertepowy o ńterci. "Atheneum"*. (J. Kraszewskigo), 1843, t. III, S. 60–68.
16. Herm. Siegfr. Rehm. *Das Buch der Marionetten, ein Beitrag zur Geschichte des Theatres aller Völker.* – Berlin, 1906. – S. 7.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2012

УДК 37.036

Вікторія Біруля, здобувач кафедри педагогіки і психології

Херсонського національного технічного університету

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTI ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті висвітлюються питання діагностики естетичної вихованості підлітків у сфері художньої літератури.

Ключові слова: естетична вихованість підлітків, художня література.

Рис. 1. Літ. 5.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Естетичне виховання учнів підліткового віку засобами мистецтва слова в системі шкільної та позашкільної освіти має певні особливості. Вони пов'язані з багатьма аспектами цього процесу і тому вимагають відповідної педагогічної уваги. Йдеться передусім, про стан естетичної вихованості підлітків, сформованість у них певних естетичних якостей, наявність необхідного досвіду взаємодії зі світом прекрасного. Саме тому у науково-педагогічній літературі наголошується на необхідності врахування особливостей естетичної освіченості і вихованості учнів і на цій основі прийняття правильних педагогічних рішень, пов'язаних з використанням на практиці естетико-виховних можливостей творів мистецтва, художньої літератури.

Усвідомлення важливості цього питання спонукає до вивчення питання щодо естетичної вихованості учнів підліткового віку, аналізу науково-педагогічних поглядів, пов'язаних з

діагностуванням стану естетичної взаємодії підлітків зі світом прекрасного, визначення критеріїв та показників, що дозволяють характеризувати готовність учнів до естетичного освоєння творів художньої літератури.

Слід зазначити, що в теорії і практиці естетичного виховання питання діагностики залишається одним із проблемних в силу того, що пов'язане зі складними процесами, які відбуваються на рівні естетичної свідомості та естетичної діяльності. Наукові пошуки вчених дозволили констатувати якісні зміни, які відбуваються у взаємодії підлітків зі світом прекрасного. Ці зміни стосуються естетичних почуттів, знань, діяльності, ставлення до творів мистецтва, вияву естетичної активності, творчості тощо. Широкий спектр питань діагностичного змісту пов'язується науковцями з естетичним розвитком учнів у сфері природи, природного середовища, соціальних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що з метою оцінки стану естетичної вихованості учнів підліткового віку використовуються

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

різні критерії та показники, які в силу свого змісту та спрямованості дозволяють акцентувати педагогічну увагу на змісті та характері прояву окремих естетичних якостей учнів. Йдеться про такі якості, як естетичні почуття, оцінки, судження, поняття, ідеали, інтереси, орієнтації, потреби та ін. [1].

Так, урахуваючи важливість емоційно-чуттєвого забарвлення відносин підлітків зі світом прекрасного вчені наголошують на необхідності врахування того досвіду, який пов'язаний з естетичними почуттями особистості, вмінням сприймати, співпереживати, насолоджуватися прекрасним в навколишній дійсності та мистецтві. За таких обставин вивчається готовність підлітків до емоційно-чуттєвого освоєння прекрасного, надання естетичним почуттям відповідного значення.

У науково-педагогічній літературі можна бачити роздуми вчених стосовно осмислення підлітками того, що їм доводиться сприймати в житті та мистецтві. Готовність учнів до самостійної оцінки, аналізу, інтерпретації прекрасного викликає все частіше інтерес педагогічних працівників, урахуваючи той факт, що зміст естетичних цінностей вимагає відповідної інтелектуальної активності учнів. На цій основі пропонується низка критеріїв, за якими освітньо-виховна практика може здійснювати діагностування спроможності учнів встановлювати глибокий інтелектуальний зв'язок зі світом прекрасного [2].

Пошук відповіді на питання діагностики естетичної вихованості учнів підліткового віку дозволяє вченим актуалізувати увагу на можливості практичної взаємодії з прекрасним. Йдеться про готовність учнів до спілкування з творами мистецтва, самостійного пізнання законів краси та їх втілення на практиці. Актуалізація цих аспектів дозволяє констатувати вміння і навички підлітків самостійно встановлювати духовно-практичні зв'язки з мистецтвом, навколишнім середовищем, залучати власні сили і можливості до збереження і примноження матеріальних і духовних цінностей, сповнених естетичного змісту та виразності [3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Опрацьовуючи питання діагностики естетичної вихованості учнів підліткового віку сучасна науково-педагогічна практика отримала певні здобутки. Вони пов'язані з вирішенням таких питань, як:

- визначення ролі діагностики естетичної вихованості учнів в сучасних умовах організації освітньо-виховного процесу;
- обґрунтування та використання на практиці

критеріїв, що дозволяють визначати стан розвитку окремих естетичних якостей учнів;

- посилення уваги до вивчення стану естетичної вихованості учнів підліткового віку в умовах позашкільних навчальних закладів.

За таких обставин відкриваються певні можливості актуалізації питань, що стосуються вивчення, аналізу та оцінки того, яким чином відбувається естетичний розвиток підлітків, які складові естетичної культури отримують належне збагачення у процесі навчально-виховної роботи, якою є участь позашкільної освіти у вирішенні зазначених питань. Водночас слід зазначити, що гострота й актуальність проблеми діагностики естетичної вихованості учнів залишається ще достатньо відчутною. Адже як вчені, так і практики в освітній галузі ще не отримали відповіді на питання, які охоплюють більш широкий спектр естетичного виховання учнів в системі позашкільної освіти. Це змушує вчених шукати відповідь на ці питання, досліджувати інші аспекти, пов'язані з можливістю діагностування стану естетичної вихованості підлітків у сфері художньої літератури та інших видів мистецтва.

Формулювання цілей статті. Можемо констатувати, що у науковій літературі недостатньо опрацьованими залишаються критерії та показники, що засвідчують про особливості естетичного виховання підлітків засобами художньої літератури у позашкільних навчальних закладах. У зв'язку з цим нами виявлено спробу дослідити це питання та визначити критерії та показники, що дозволяють системно оцінити найважливіші аспекти естетичної вихованості учнів підліткового віку у сфері художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи зазначене питання ми виходили з розуміння того, що естетичне виховання, яке здійснюється у позашкільних навчальних закладах, має носити системний характер і забезпечувати системний розвиток найважливіших складових цього процесу. При цьому важливим є те, що учні мають набувати тих якостей, які б зміцнювали, збагачували та розвивали духовно-практичний зв'язок зі світом прекрасного, дозволяли їм бути активними у цьому процесі та здатними до реалізації найважливіших його функцій [4].

Здійснений нами аналіз цього питання дозволив виділити критерії естетичної вихованості учнів підліткового віку. Ми вважали доцільним акцентувати увагу на естетичному вихованні, яке здійснюється засобами художньої літератури у позашкільних навчальних закладах. Саме тому

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

запропоновані нами критерії були тісно пов'язані з умовами, в яких відбувається їх естетичний розвиток. До основних критеріїв естетичної вихованості підлітків нами віднесено наступні (рис. 1).

досягти своєї мети не враховуючи при цьому змістові ознаки творів художньої літератури, способи передачі естетичного змісту, характер можливої взаємодії з читачем. По суті пропонується достатньо спрощений спосіб

Рис. 1. Критерії естетичної вихованості учнів підліткового віку

Духовно-практичний діалог учнів зі світом прекрасного передбачає їх активність, яка може виявлятися у формі певних почуттів, смакових уподобань, інтересів, орієнтацій, потреб. Підлітки у світі краси не можуть бути пасивними. Адже сприймаючи певні явища і процеси, вони виявляють своє ставлення на рівні почуттів, емоцій, уподобань, прагнень, бажань тощо. Без урахування естетичної активності учнів важко говорити про їх участь у всіх наступних кроках, пов'язаних з пізнанням прекрасного в дійсності та мистецтві. Саме тому виявляється важливим урахування того, наскільки є активною чи пасивною особистість у своєму зв'язку з проявами прекрасного.

Ставлення підлітків до естетичних цінностей художньої літератури може бути різним за своїм змістом, спрямованістю та характером. У науковій літературі вчені наголошують на тому, що інтереси підлітків часто різняться коли йдеться про уподобання у сфері мистецтва слова. У зв'язку з цим важливим є урахування особливостей учнів, пов'язаних з їх ставленням до естетичних цінностей художньої літератури.

Здійснений нами теоретичний аналіз дозволив виокремити показники, що засвідчують про ставлення підлітків до естетичних цінностей художньої літератури. До них віднесено такі:

- прагматичне ставлення до естетичних цінностей художньої літератури;
- пізнавальне ставлення до естетичних цінностей художньої літератури;
- духовне ставлення до естетичних цінностей художньої літератури.

Зазначимо, що прагматичне ставлення до естетичних цінностей художньої літератури характеризується тим, що особистість прагне

взаємодії з текстом твору, коли читач відшукує в ньому лише той зміст, який його цікавить. За таких умов духовно-практичний зв'язок з мистецтвом слова втрачає свою духовну цінність і перетворюється у деформований спосіб отримання потрібної інформації.

Ставлення до естетичних цінностей художньої літератури може мати пізнавальну спрямованість, що засвідчує про прагнення підлітків не лише сприйняти важливий для них зміст, але й осмислити його на більш високому рівні. Відмінність цього різновиду ставлення до естетичних цінностей художньої літератури полягає в тому, що увага підлітків переміщується більше на об'єкт сприймання. З цією метою вони прагнуть розібратися в особливостях текстового матеріалу, аналізують змістові та смислові зв'язки, звертають увагу на окремі засоби виразності, за допомогою яких твори художньої літератури передають естетичні цінності. Пізнавальне ставлення до естетичних цінностей художньої літератури посилює духовну складову взаємодії з прекрасним, але ще не забезпечує повноцінного характеру в силу обмежень духовної активності учнів.

Найбільш повноцінним ставленням до естетичних цінностей художньої літератури слід вважати духовне. Цей різновид ціннісного ставлення до мистецтва слова характеризується гармонійним поєднанням двох складових вказаного процесу. За таких обставин твори художньої літератури спрямовані на глибокий духовний діалог, а підлітки виявляють ціннісну установку на активну духовно-практичну взаємодію зі світом мистецтва. Духовне ставлення підлітків до естетичних цінностей художньої літератури є адекватним природі

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

мистецтва і тому спроможне забезпечити високий рівень духовно-практичного зв'язку з ним.

Духовно-практичний зв'язок учнів підліткового віку з мистецтвам слова охоплює декілька складових. Як зазначалося, цей зв'язок передбачає передусім ставлення до мистецтва слова, яке виявляється у прагненні підлітків розпочати таку взаємодію. Разом з тим, цей зв'язок передбачає вияв активності особистості безпосередньо на матеріалі творів художньої літератури шляхом їх сприймання, осмислення та інтерпретації [5].

Відомо, що зазначені якості учнів не з'являються спонтанно, самі по собі. Вони є результатом відповідної підготовки та попереднього педагогічного впливу. Саме тому критерієм естетичної вихованості підлітків слід вважати їх готовність до освоєння естетичних цінностей художньої літератури. Як засвідчують педагогічні спостереження, учні підліткового віку по різному освоюють естетичні цінності художньої літератури. Одні залишаються на етапі спрощеного відтворення та переказу літературних творів, інші – активно розмірковують під час освоєння, прагнуть творчо осмислити естетичний зміст. Це дозволяє визначити цей аспект естетичної вихованості учнів важливим і таким, що заслуговує на педагогічну увагу у процесі діагностування.

На підставі проведеного аналізу наукової літератури та осмислення важливості вказаного процесу нами виділено показники, що засвідчують про готовність підлітків до освоєння естетичних цінностей художньої літератури. До них віднесено такі:

- мозаїчне освоєння естетичних цінностей художньої літератури;
- логічне освоєння естетичних цінностей художньої літератури;
- системне освоєння естетичних цінностей художньої літератури.

Відомо, що освоєння естетичних цінностей художньої літератури являє собою складний процес, який вимагає від особистості відповідної готовності. Ця готовність передбачає вміння сприймати виразні прояви літературних творів, виявляти певний зв'язок між ними, знаходити те, що засвідчує про певну систему поглядів, вражень, уявлень. Ці та інші дії учнів підліткового віку можуть сприяти освоєнню естетичних цінностей художніх творів, а в разі їх відсутності – гальмувати вказаний процес, перетворювати його у спрощену форму відображення літературного тексту.

Найпростішим способом освоєння естетичних цінностей художньої літератури є мозаїчне освоєння. Воно передбачає актуалізацію під час

сприймання окремих проявів літературно-художнього тексту. Підлітки за таких обставин прагнуть виділити окремі естетичні прояви, не надаючи при цьому їм певного зв'язку, пояснення, тлумачення тощо. Освоєння естетичних цінностей художньої літератури не виходить за межі простої констатації сприйнятого на емоційно-чуттєвому рівні. Підлітки отримують окремі враження, захоплюються окремими епізодами, фрагментами літературного твору, але не досягають бажаної цілісності його освоєння, що призводить до втрати глибини змісту.

В умовах практики можна спостерігати, що освоєння естетичних цінностей художньої літератури набуває логічного характеру. Це означає, що особистість виявляє певну позицію по відношенню до того, що сприймає. Якщо за умови мозаїчного освоєння естетичних цінностей літературно-художні твори домінували у порівнянні з активністю особистості, то в іншому випадку особистість задає певний тон. Йдеться про її активність, пов'язану з пошуком відповіді на певні питання, прагнення знайти те, що можна віднести до категорії прекрасного, піднесеного тощо. Привнесення в літературно-художній зміст особистісно значимого, важливого, цінного, створює внутрішню логіку, спроможну вибудувати певну залежність естетичних цінностей, закладених в основу творів.

Якщо логічне освоєння естетичних цінностей художньої літератури дозволяє досягати бажаних результатів на матеріалі одного літературно-художнього твору, то системне освоєння естетичних цінностей суттєво розширює горизонти і можливості пізнання світу прекрасного в мистецтві. Йдеться про вміння особистості спиратися на асоціативний фонд, порівнювати естетичні цінності різних художніх творів, пропонувати художньо-естетичні образи, які за своїм змістом і характером можуть доповнювати, збагачувати одне одного. За таких умов освоєння естетичних цінностей художньої літератури набуває високого рівня і засвідчує про відповідну готовність підлітків до взаємодії зі світом прекрасного.

Використання підлітками естетичних цінностей художньої літератури. Виділення цього критерію естетичної вихованості учнів підліткового віку зумовлено тим, що їх взаємозв'язок зі світом прекрасного не обмежується його пізнанням, осмисленням, оцінкою. Він передбачає також залучення набутого досвіду естетичного пізнання у повсякденному житті, праці, навчанні, відпочинку тощо. Актуалізовані на рівні естетичної свідомості почуття, знання, уявлення знаходять своє використання в умовах практики, різних видів діяльності учнів.

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ ПІДЛІТКІВ У СФЕРІ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Слід зазначити, що використання естетичних цінностей художньої літератури може відбуватися по-різному, в залежності від готовності учнів до такої взаємодії зі світом прекрасного. Ця готовність пов'язана з вмінням переносити набуті знання, уявлення на площину того, що стає предметом естетичного освоєння учнів. На прикладі літературних творів підлітки мають можливість визначати певні ознаки прекрасного і переносити їх на своє життя, способи відносин з іншими людьми, манери поведінки, форми і характер діяльності.

Теоретичний аналіз цього питання дозволить нам виділити показники, що засвідчують про готовність підлітків до використання естетичних цінностей художньої літератури у своєму житті та діяльності. До них віднесено такі:

- репродуктивне використання естетичних цінностей художньої літератури;
- аналітичне використання естетичних цінностей художньої літератури;
- творче використання естетичних цінностей художньої літератури.

Можна бачити, що репродуктивний підхід до вирішення певних питань в житті людини має місце. Його суть полягає в тому, щоб скористатися певним досвідом без врахування обставин, умов, процесів, які можуть мати місце під час його функціонування. За своїм змістом репродуктивне рішення не вимагає від особистості значних зусиль і передбачає спрощену форму переносу певних знань, поглядів, способів діяльності.

Як засвідчує сучасна практика, використання естетичних цінностей художньої літератури може мати репродуктивний характер. Це виявляється в тому, що особистість спирається на акумульовані в естетичній свідомості почуття, знання, уявлення і переносить їх у своє життя на основі звичайного копіювання, повтору того, що нею було сприйнято на матеріалі художніх творів. Такий підхід суттєво обмежує процес освоєння світу прекрасного і по суті не забезпечує широке втілення на практиці того, що прагнув передати письменник.

Використання на практиці естетичних цінностей художньої літератури може мати аналітичний характер. Його сутність полягає в тому, що особистість прагне використати актуалізовані почуття та знання прекрасного диференційовано, з урахуванням окремих обставин, проявів життя, умов праці, навчання тощо. Аналітичне використання естетичних цінностей творів літератури є більш продуктивним в силу того, що воно більш тісно пов'язується з тими обставинами, в яких пропонується

закріплення естетичних норм, цінностей, правил поведінки тощо. За аналітичним способом використання естетичних цінностей відкриваються більш широкі можливості ніж це мало місце під час репродуктивного копіювання окремих фрагментів художніх творів.

Показником активного використання естетичних цінностей художньої літератури є творче використання. Воно передбачає акумулювання уваги на естетичних цінностях, а також умовах їх функціонування на практиці. По суті особистість прагне на основі здобутого естетичного досвіду моделювати нові способи естетичної організації свого життя, відносин з іншими людьми тощо. Творче використання естетичних цінностей художньої літератури набуває продуктивного характеру, визначаючи при цьому можливості організації власної діяльності за законами краси, гармонії, виразності, цілісності.

Висновки з даного дослідження. Визначені критерії та показники естетичної вихованості підлітків дозволяють системно урахувати готовність учнів до взаємодії зі світом прекрасного. При цьому вони розраховані на такі складові зазначеного процесу, як ставлення, освоєння та використання естетичних цінностей художньої літератури. Спираючись на вказані критерії та показники освітньо-виховна практика отримує можливість оцінити стан естетичної вихованості учнів підліткового віку, з'ясувати їх готовність до активного входження в світ прекрасного, пізнання естетичних цінностей художньої літератури.

1. Бутенко Л.В. Підготовка майбутніх учителів літератури до інтерпретації художніх творів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд... пед. наук: спец. 13.00.04. – "Теорія та методика професійної освіти" / Л.В. Бутенко. – Луганськ, 2007. – 20 с.

2. Дем'янчук О.Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч. метод. посібник / О.Н. Дем'янчук – К.: ІЗМН, 1997. – 63 с.

3. Мельничук С.Г. Формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект, 1860 – 1970 рр.): монографія / С.Г. Мельничук. – К., 1995. – 198 с.

4. Методи дослідження ціннісних орієнтацій учнівської молоді / За ред. Р. Скульського, В. Костіва. – Івано-Франківськ, 1997. – 132 с.

5. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н.Є. Миропольская. – К.: Парламентське видавництво, 2002.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2012